

Summary. *Lytvynenko O. Agronomist's salary during the NEP.* The article is devoted to the analysis of agriculturist's financial security during the period of New Economic Policy (the NEP). Lighted up the wage rates, peculiarities of wage accounting and regional differences. The stabilization process of national economy in the USSR during the period of the NEP was connected with a supply of financial resources of agricultural specialists. The question of wages was actual during the post-revolutionary decade. By the middle of 1920s the amount of wages was discussed only at the level of associations, later its recommendations influenced on the decisions of Radnarkom of the USSR. In the second half of 20's the average salary gradually increased to 90–95 karbovanets (in 1927) and then to 110 karbovanets (1928–1929). The financial support of agronomists in different regions of the USSR was not equal. The key factors that influenced on the wage rates were: the national economy replacement, the projects of public institutions of Ukrainian Agronomy Society and Union of Workers of Land and Forest, the individual professional qualities of agronomists.

Key words: agronomist, agronomy, wages, NEP

УДК 94(470.62)

В. О. Кіреєва

УКРАЇНІЗАЦІЯ НА КУБАНІ У 20–30-х рр. ХХ ст.: МОВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто основні проблеми розгортання процесу українізації на Кубані в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. На основі аналізу здобутків сучасної української та російської історіографії простежується реалізація практичних кроків влади щодо впровадження у вжиток української мови у школах та офіційному діловодстві. Доведено, що найбільш успішно її впровадження здійснювалося в початкових школах, тоді як органи державного управління, громадські структури українізувалися досить повільно. З'ясовано, що пошкваллення процесу українізації в 1925–1929 рр. було зумовлено в результаті двох чинників: потужного національно-культурного піднесення українців Кубані та прийняття на партійному рівні рішень про пришвидшення українізаційного процесу. Стверджується, що процеси українізації особливо поглибилися з 1928 р. Це було пов'язано, передовсім, зі зростанням національної свідомості українського населення, яке в цілому позитивно сприймало задекларовані заходи українізації, виявляло ініціативу в українізації школи.

Ключові слова: українізація, Кубань, крайком, українізація школи, мовне питання

Питання здійснення політики українізації на Кубані у 20–30-х рр. ХХ ст. є надзвичайно складним. Насамперед, відмітимо, що її реалізація була вдалим і вимушеним маневром більшовицької партії, зумовлена необхідністю донести до селянських мас Північнокавказького регіону, більшість з яких становили українці, політичні цілі більшовицької партії рідною для них мовою. З перших днів українізація Кубані розпочалася на фоні гострих дискусій, й найбільш гострою була полеміка навколо мовних питань.

Окремі аспекти проблеми знайшли своє висвітлення в історіографії. Це, передовсім, наукові студії С. Кульчицького [1], В. Сергійчука [7]. У них охарактеризовано особливості національно-культурного розвитку українців на Кубані в зазначений час. З останніх наукових розвідок щодо теми, варто згадати доробок І. Ісакової [8; 9]. У російській історіографії на увагу заслуговують дослідження І. Васильєва [2], Я. Ракачевої [10], І. Федіної [11]. Загалом же питання розгортання українізації на Кубані в 20–30-х рр. ХХ ст. у сучасній українській історіографії досліджено недостатньо. Тож питання реалізації українізаційних заходів потребує подальшого вивчення, що і є метою статті.

Компактність проживання українського населення в Північнокавказькому регіоні (утворений 16 листопада 1924 р.) створювала умови і одночасно висувала вимогу національно-культурних перетворень, про які наголошувалося на XII з'їзді РКП(б). Зазначимо, що станом на 1926 р. розселення українців на Північному Кавказі було таким: Кубанський округ – 915 402 осіб, або 61,5% від кількості населення, Донський – 498 287 (44%), Армавірський – 305 126 (32,1%), Ставропольський – 245 753 (38,8%), Сальський – 207 195 (43,9%), Північно-Донецький – 206 520 (55,1%), Терський – 194 093 (30,2%), Таганрозький – 191 771 (71%), Чорноморський – 103 991 (35,7%), Майкопський – 94 301 (28,6%), Шахтинський – 70 786 (13,1%), Сунженський – 2 522 (72%) [8, 110]. Більшість українців на Кубані проживали в сільській місцевості – 66,58%. 85% жителів Кубанської округи рідною мовою визнавали українську [9]. В зв'язку з цим, основні завдання полягали в тому, щоб у районах компактного проживання українців: 1) на основі рідної мови розвивати і зміцнювати

діяльність суду, органів державного управління та самоврядування, комплектуючи їх людьми місцевими, що знають побут і психологію населення конкретного регіону; 2) розвивати пресу, школу, театр, клубну справу і взагалі культурно-освітні установи рідною мовою [13].

Від початку 1920-х рр. місцева україномовна громадськість активно шукала шляхи відродження рідної культури, можливості звертатися до земляків своїм словом. Саме рідна мова, за твердженням О. Терещенко, була головною турботою подвижників українства на Кубані [7, 69]. У жовтні 1921 р. у станиці Старокорсунській Кубанського округу почав виходити україномовний журнал «Зоря». Подвижниками у справі відродження мови стало нове покоління літературознавців, поетів і прозаїків: Ю. Литовченко і М. Щербина зі Старокорсунської станиці, О. Кирий, В. Чередніченко з Краснодара, К. Кравченко зі станиці Старомаріївської та інші.

Значного суспільного резонансу набула діяльність у 1923–1925 рр. літературної групи молодих кубанських письменників-українців у станиці Полтавській Слов'янського району. У 1923 р. у станиці виникла перша на Північному Кавказі організація українських кубанських письменників «Гарт» (Кубфільгарт). «Гарт» проводив просвітницьку роботу серед населення, популяризуючи українську мову [8, 111]. Ентузіазм україномовних письменників Північного Кавказу, не зважаючи на рішення XII з'їзду РКП (б), зустрів опір з боку місцевої влади. Як результат – до 1926 р. на Кубані, наприклад, нараховувалося лише 150 україномовних початкових шкіл, 8 – неповних середніх, 1 педтехнікум і український відділ у Краснодарському педінституті [6, 56].

Проте, усвідомивши, що українізація набуває дедалі стихійнішого характеру, влада вирішила взяти цей процес у свої руки. Навесні 1925 р. у Краснодарі відбулася перша крайова партійна нарада, яка започаткувала організовану роботу серед україномовного населення Північного Кавказу, насамперед на Кубані. Північнокавказький крайком більшовицької партії у листопаді 1926 р. прийняв спеціальну постанову щодо українізації: «Визнати необхідним скласти комісію для вивчення справи з перекладом діловодства радапарату на українську мову. Доручити Крайбюро українських партсекцій організувати в Ростові українську газету для обслуговування всіх округів краю. Там, де переважає україномовне населення, вести роботу серед КСМ, безпартійної молоді та жінок переважно на їх рідній мові. Завідувачі хатами-читальнями в станицях, де більшість населення є україномовним, повинні використовувати тільки українську мову. В повітах і районах треба зробити перехід до викладання в школах рідною українською мовою населення, школи українізувати тоді, коли є на те згода батьків учнів» [2].

Питання більш швидкого впровадження української мови в життя було предметом розгляду другої Кубанської крайової партконференції в листопаді 1925 р. Окремі делегати висловлювали критичні зауваження щодо переходу на українську мову в діловодстві та політичній пропаганді, її введення здавалося багатьом функціонерам вкрай незручним, передовсім через брак фахівців української мови. У таких умовах побутувало уявлення про кубанський діалект як про самостійну мову, відмінну від української. На сторінках газети «Червоний прапор» стверджувалося, що на Кубані говорять не українською, а «самостійною кубанською мовою». Ідея про «кубанську мову» знаходила певну підтримку і у владних колах, зокрема її в середині 1920 рр. підтримував нарком освіти А. В. Луначарський [2]. Однак керівництво вирішило бути наполегливим в справі українізації, оскільки українська мова була потрібною для проведення ідеологічних кампаній на селі, де україномовне населення становило більшість. Загалом же крапку в мовній дискусії, тобто визнання кубанської мови рідною українською поставила всеросійська нарада в справі загального навчання національних меншин, визнавши основним принципом визнання рідної мови такий: рідною мовою для дітей, є мова їхніх батьків. Тож школа, виходячи з цього, цією мовою веде дітей до національної літературної мови ... такою національною мовою для українців є мова української республіки. Згодом це положення закріпила колегія Наркомосвіти РСФРР в постанові «Про принципи і методи переведення шкіл, що обслуговують українське і білоруське населення РСФРР» від 30 серпня 1927 р. [5, 97].

У 1925–1927 рр. українізація органів влади була спрямована на створення окремих українських селищних та районних рад, організацію культмасової роботи українською мовою, розширення і зміцнення мережі українських шкіл. Українською проводилася велика

частина культурних заходів, концертів і вистав. Українською мовою почала вестися шкільна документація [2].

У березні 1927 р. нарада секретарів україномовних секцій райкомів прийняла рішення про те, що найголовнішим завданням їх роботи повинна бути культурно-політично-виховна робота серед населення українською мовою: 1) підготовка партійців (гуртки при клубах, впровадження навчання української мови в школах); 2) вивчення культурно-побутових умов життя українського населення Кубані; 3) створення українського партійного і безпартійного активу; 4) збільшення кількості українських літпунктів, просування української книжки в маси; 5) організація гуртків українознавства; 6) організація курсів перепідготовки завідувачів хатами-читальнями – українців; 7) впровадження більшої плановості українізації школи; 8) утворення мережі українських шкіл вищого типу; 9) розгортання мережі українських профшкіл [13].

Ці заходи давали певні результати. У Кубанській окрузі в 1927 р. нараховувалося 219 українських шкіл з 707 вчителями і 27800 учнями, що становило близько 28% шкільної мережі. Була організована робота хат-читалень, які ставали центрами культурно-освітньої та й виховної роботи в станицях, селах та хуторах. На 1926 р. зафіксовано 20 україномовних хат-читалень. Діяло 128 драмгуртків, переважно українських та 22 гуртки ліквідації неписьменності [9].

У листопаді 1927 р. у Ростові скликали крайову конференцію за участю представників Наркомату освіти України. Основні дебати на ній розгорнулися з приводу мовного питання. Конференція констатувала, з одного боку, стихійне прагнення населення до українізації, якої воно одноставно вимагало на різних з'їздах, пленумах, конференціях, тощо, а з іншого – боротьбу проти неї місцевих партійних організацій та представників влади і у зв'язку з цим загострення національної і соціальної ворожнечі.

Масове впровадження української мови в школах та діловодстві було здійснено в 1928 р. Навіть у тих районах, де українці становили меншість, всі оголошення органів влади повинні були друкуватися на двох мовах [2]. З метою прискорення темпів підготовки освітнього фундаменту для українізації, почали організовуватися мовні курси для працівників органів влади, державних і кооперативних підприємств. Піднімалося питання видання навчальної літератури (у Єйському районі було вирішено видати російсько-український фразеологічний довідник для роботи українізованих установ тиражем від 800 до 1000 примірників). Через кілька днів, під час III Крайового з'їзду, було утворено спеціальну нараду делегатів з'їзду з приводу українізації. Розпочалося здійснення практичних кроків із втілення у життя постанов та резолюцій з'їздів. У семи педагогічних технікумах створювалися відділення з навчанням українською мовою [2].

На початку 30-х рр. українізувалися багато кубанських районних газет: «Сполох» – станиця Брюховецька 1931 р., «Колгоспний шлях» – станиця Слов'янська 1930–1931 рр., «Колгоспник» – станиця Кущевська 1930–1931 рр., «Колгоспний шлях» – м. Єйськ 1931–1932 рр., «Червоний таманець» – м. Темрюк 1931–1932 рр., «Червоний прапор» – м. Краснодар 1931–1932 рр., «Коллективіст» – станиця Коренівська 1931–1932 рр. Двома мовами друкували матеріали газети «Соціалістичне тютюнництво» – станиця Северська 1931–1932 рр. і «За пролетарські кадри» – м. Краснодар 1928–1932 рр. В українського населення великою популярністю користувались малочисельні україномовні журнали. Так, у 1927–1930 рр. в Краснодарі виходив українською мовою журнал «Новим шляхом», який пізніше було перейменовано на «Ленінським шляхом». Для дітей видавали «українську сторінку» в крайовій російськомовній газеті «Ленинские внушата». Розвитку національної культури на Кубані сприяв і літературно-художній альманах «Наступ», перший номер якого вийшов у травні 1931 р. Велику роботу проводило видавництво «Північний Кавказ». У 1931 р. для українських шкіл було видано низку підручників. За цей рік на Кубані побачили світ 149 українських книг загальним тиражем близько мільйона примірників [8, 111].

Однак вже з кінця 1929 р., тобто з початком колективізації, місцева преса регулярно реєструвала випадки відмови працівників освіти послугоюватися українською мовою. У станиці Новомишастовській відмовилися поповнювати бібліотеку українськими книгами, у Краснодарі центральна бібліотека ім. Пушкіна, яка щомісяця безкоштовно отримувала українські книжки, просто стала їх приховувати. У хатах-читальнях, ігноруючи бажання відвідувачів, відмовлялися підписувати українські журнали.

З початку 1930 р. мали місце спроби переведення на українську мову офіційного діловодства на районному рівні, згідно постанови Президії Ради національностей ВЦВК СРСР від 11 лютого 1930 р. «Про практичне здійснення національної політики в Північнокавказькому краї» [2; 10]. Українізації підлягали як органи влади, так і підприємства та організації. Тоді ж було введено обов'язкове вивчення української мови для партактиву. Цю компанію планували завершити на 1 січня 1932 р. [2].

На початок 1930 р. в Кубанському окрузі вже працювало понад 300 українських шкіл, 53 гуртки української мови, а в самому Краснодарі – 30 гуртків. На українському відділі робітфаку навчалось близько сотні осіб, українському відділенні педтехнікуму – 70, у педтехнікумі станиці Полтавської – 300 і на українському відділенні Кубанської радпартшколи – 60. Кубанський радіоцентр 40% своїх програм транслиував українською мовою. Майже в кожній станиці існував драматичний гурток, у м. Краснодарі їх налічувалось близько 10. За ухвалою крайової влади, у липні 1932 р. у Краснодарі почав організовуватися Північнокавказький Український науково-дослідний інститут, першим кроком якого стала підготовка підручників з української мови і літератури [6, 152–154].

Впровадження української мови відбувалося складно й інколи викликало спротив місцевих партфункціонерів (які переважно були росіянами). Російський дослідник І. Васильєв вказує, що у середині 1920-х рр. місцева влада нерідко відмовлялися приймати від шкіл документацію українською мовою. З 1930 р. розпочалося неприховане згортання українізації. Однак повних обертів цей негативний процес набрав у 1932 р., коли ЦК ВКП (б) і РНК СРСР прийняли постанову «Про припинення українізації» [2]. Підписаний Й. Сталіним і В. Молотовим документ вимагав «негайно перевести на Північному Кавказі діловодство радянських і кооперативних органів «українських» районів, а також всі існуючі газети та журнали з української мови на російську, як більш зрозумілу для кубанців, підготувати і до осені перевести викладання в школах на російську мову» [2; 8, 112; 13]. Крайком і крайвиконком зобов'язувалися «терміново перевірити і поліпшити склад працівників шкіл в «українських» районах. Було припинено діяльність видавництв «Червоний прапор» та «Радянський станичник». Краснодарська філія Державного видавництва України з його представництвами на Кубані та Північному Кавказі зупинила поширення української літератури та періодики, а у березні 1933 р. було ліквідовано й крайовий український театр [13].

Таким чином, протягом 1920-х – початку 1930-х рр. на Кубані реалізовувалася політика українізації: активно впроваджувалася у вжиток українська мова та активізувалося культурницьке життя. Завдяки активній позиції української громади та підтримки влади, протягом 1923–1929 рр. було проведено низку заходів, спрямованих на реалізацію планів українізації. В цілому процес українізації в мовному питанні на Кубані почався зі шкільної освіти. Згодом, з середини 1920 рр., розпочалася часткова українізація діловодства державного апарату. Найбільш успішним в реалізації політики українізації на Кубані був період 1928–1932 рр. У цей час українська мова активно впроваджувалася в діловодстві, шкільній справі, активно видавалися періодика та книг українською. З початку 1933 р., зі згортанням процесу українізації, українська мова на Кубані фактично опинилася під заборонаю.

Список використаної літератури

1. Кульчицкий С. Смертельный водоворот. Рождение и гибель украинской Кубани [Електронний ресурс] / С. Кульчицкий. – Режим доступу: [//www.day.kiev.ua/178897](http://www.day.kiev.ua/178897).
2. Васильев И. Ю Украинское национальное движение и украинизация на Кубани в 1917–1932 гг. [Електронний ресурс] / И. Ю. Васильев. – Краснодар, 2010. – Режим доступу: http://rbardalzo.narod.ru/7/ivasi_ukr.html.
3. Заставний Ф. Д. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах) / Ф. Д. Заставний. – Л. : Світ, 1991. – 120 с.
4. Білий Д. Д. Малиновий Клин : Нариси з історії українців Кубані / Д. Д. Білий. – К., 1994.
5. Заремба С. З національно-культурного життя українців на Кубані 20–30 рр. ХХ ст. / С. Заремба // Київська старовина. – 1993. – № 1. – С. 94–104.
6. Сергійчук В. І. «Українізація Росії». Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках / В. І. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 336 с.
7. Терещенко О. Українське відродження на півдні Росії / О. Терещенко // Схід. – 1998. – № 6. – С. 68–73.
8. Ісакова І. Національно-культурне життя українців Кубані 20-х – початку 30-х років ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. Ісакова. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/historyarchive/35/38.pdf>.
9. Ісакова І. Протиріччя проведення політики українізації на Кубані в 1920-х – на початку 1930-х гг. [Електронний ресурс] / І. Ісакова. – Режим доступу: <http://scaspee.com/6/post/2013/11/contradiction-in->

- carrying-out-the-policy-ofukrainizationin-kubanin-1920s-early-1930s-isakova-i-a.html.
10. Ракачева Я. В. Национальная политика СССР на Северо-западном Кавказе в 1920 – 1930-е гг. [Електронний ресурс] / Я. В. Ракачева. – Режим доступу: <http://www.teoria-practica.ru/-9-2013/history/rakacheva.pdf>.
 11. Федина И. М. Политика «коренизации» национальных меньшинств на юге России в 1920-е гг. [Електронний ресурс] / И. М. Федина. – Режим доступу: http://sociosphera.com/archive/sociosphera_1_2013.
 12. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада : В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол. : О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 592 с.
 13. Украинский язык и украинизация на Кубани 1920–30 годы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.protichka.narod.ru/history/ukr.html/>.

Одержано редакцією 18.02.2014

Прийнято до публікації 15.05.2014

Аннотация. *Киреева В. А. Украинизация на Кубани в 20–30-х гг. XX в.: языковой аспект.* В статье рассмотрены основные проблемы развёртывания процесса украинизации на Кубани в 20-х – начале 30-х гг. XX в. На основе анализа достижений современной украинской и российской историографии прослеживается реализация практических шагов по внедрению в обиход украинского языка в школах и официальном деловодстве. Доказано, что самым успешным внедрение было в начальных школах, тогда как органы государственного управления и общественные структуры украинизировались довольно медленно. Выяснено, что ускорение процесса украинизации в 1925–1929 гг. происходило вследствие результатов двух причин: мощного национально-культурного движения украинцев на Кубани и принятия на партийном уровне решений об ускорении украинизационных процессов. Утверждается, что процессы украинизации особенно углубились с 1928 г. Это было связано с нарастанием национального сознания украинского населения, которое в целом позитивно воспринимало задекларированные методы украинизации, инициировало украинизацию школ.

Ключевые слова: украинизация, Кубань, крайком, украинизация школы, языковой вопрос

Summary. *Kirieleva V. The ukrainianization in Kuban in the 20-s – 30-s of the 20th century: linguistic aspects.* The article deals with the main problems deploying the Ukrainianization in Kuban in the 20-s – early 30-s of the 20th century. The analysis of the achievements of modern Ukrainian and Russian historiography traces the implementation of practical steps of authorities to implement use of the Ukrainian language in schools and official paperwork. It is proved that the most successful implementation was carried out in primary schools, while government, public bodies ukrainianized very slowly. It is found that the Ukrainianization revival in 1925–1929-s was caused as a result of two factors: a strong national cultural development of the Ukrainians of Kuban and decision-making at the Party level of acceleration the Ukrainianization process. It has been affirmed that the Ukrainianization processes was especially deep in 1928, when it was associated primarily with the growth of national consciousness of the Ukrainian population generally welcomed the declared measures the Ukrainianization, showed initiative in the Ukrainianization of schools.

Key words: Ukrainization, Kuban, regional committee, Ukrainization of school linguistic issue

УДК 94(477)«1930/1939»-058.244

О. М. Новікова

ЗАРОБІТКИ ЖІНОК РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У КОЛГОСПНОМУ ВИРОБНИЦТВІ 1930-х рр.

У статті розглядається процес влиття сільського жіноцтва в колгоспну систему виробництва протягом 1930-х рр. Досліджуються норми виробітку, оцінювання та оплата жіночої праці. Зроблена спроба проаналізувати зміни в системі матеріального стимулювання колгоспниць та результати їх впровадження в життя.

Ключові слова: колгосп, колгоспниця, жіноча праця, трудовень, тарифна сітка, норми виробітку.

Постановка проблеми. Відчутна кількісна перевага жінок серед працездатної частини сільського населення в 1930-х рр. давала підстави державі орієнтуватися на підвищення продуктивності колгоспної праці саме з урахуванням її домінування. Розглядаючи аграрний сектор УСРР – УРСР як одне з основних джерел надходжень до союзного бюджету, постачання дешевої сільськогосподарської продукції, радянське керівництво разом з тим